

О. М. СЕРНЯК

ЗАСТОСУВАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Проаналізовано специфіку управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Обґрунтовано впровадження колективних форм організації навчання у педагогічному ВНЗ. Висвітлений практичний досвід застосування колективних форм роботи у викладанні гуманітарних предметів. Запропоновано методичку впровадження роботи у ротаційних (змінюваних) трійках.

Ключові слова: управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю студентів, колективні форми роботи, дисципліни гуманітарного циклу, робота у ротаційних трійках.

О. М. СЕРНЯК

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОЛЛЕКТИВНЫХ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИН ГУМАНИТАРНОГО ЦИКЛА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Проанализирована специфика управления коллективной учебно-познавательной деятельностью студентов. Обосновано внедрение коллективных форм организации обучения в педагогическом вузе. Продемонстрирован практический опыт применения коллективных форм работы в процессе изучения гуманитарных предметов. Предложена методика внедрения работы в ротационных тройках.

Ключевые слова: управление коллективной учебно-познавательной деятельностью, коллективные формы работы, дисциплины гуманитарного цикла, работа в ротационных тройках.

O. M. SERNIAC

THE IMPLEMENTATION OF COOPERATIVE LEARNING ACTIVITIES IN TEACHING HUMANITIES AT THE UNIVERSITY LEVEL

The article deals with the analysis of cooperative learning management. The article grounds the principles of the implementation of cooperative learning activities in the higher educational establishment. The article highlights the practical experience of the use of cooperative learning techniques in the process of teaching humanities. A special technique of implementation cooperative learning activity in triads is offered.

Key words: cooperative learning management, cooperative learning activities, humanities, cooperative learning in triads.

Демократизація, гуманізація суспільства, посилення соціальної ролі освіти, нові завдання, які висуваються життям, зумовлюють необхідність якісної зміни керівництва процесами навчання та виховання у всіх ланках системи освіти. Ефективним засобом оновлення освіти у ВНЗ є забезпечення радикальної перебудови управління освітніми процесами, подальша розробка і системне використання демократичних принципів організації навчального процесу на основі сучасних досягнень педагогічної науки.

Формування концепцій вдосконалення освітнього процесу в сучасних умовах робить актуальними дослідження, пов'язані з розробкою наукових основ управління навчальним процесом студентів, організацією новітніх форм навчально-пізнавальної діяльності, а також із професійною підготовкою педагогічних кадрів, здатних до ефективного забезпечення освітніх цілей та розвитку особистості у навчанні.

Управління навчально-виховним процесом у ВНЗ є складним, багатоаспектним і багатофункціональним явищем, пов'язаним з проблемами раціонального вибору змісту і технологій навчання та організацією виховного процесу. Педагогічне управління охоплює розмаїття взаємин між викладачем і студентом, які є учасниками дидактичної взаємодії у

навчальному процесі, і безпосередньо впливає на розвиток особистості студента, його пізнавального потенціалу в навчанні [8, с. 29].

Проблемі педагогічного управління навчальним процесом присвячені дослідження В. Лазарева, Є. Машбиця, Н. Тализіної, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, Г. ЩЕДРОВИЦЬКОГО, В. ЯКУНІНА та ін.

Так, на думку І. Підласого, основною функцією педагога є управління процесами навчання, виховання, розвитку і формування особистості вихованця. Учитель покликаний «не вчити, а спрямовувати учіння, не виховувати, а керувати процесами виховання» [5, с. 196]. Схожою є позиція Г. Атанова, котрий зазначає, що «управління, а не передавання знань, як це до цього часу вважалось у традиційній педагогіці, є механізмом навчання» [1, с. 86]. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ зазначає, що педагогічне управління є цілеспрямованою, свідомою взаємодією учасників педагогічного процесу з метою забезпечення стабільного функціонування і розвитку організованої навчально-пізнавальної діяльності та досягнення оптимального результату у підготовці й належному вихованні учнів [9, с. 38].

Готуючи майбутнього фахівця до активної участі у суспільному житті, психолого-педагогічна наука і практика враховують сучасні тенденції розвитку суспільства, коли саме група або колектив є основними суб'єктами діяльності, а ефективність їх роботи залежить не тільки від професійної компетенції і досвіду роботи окремих учасників, а й від їх уміння співпрацювати, кооперувати свої зусилля, знаходити раціональні способи організації колективної діяльності.

В освітньому середовищі актуальним нині є підхід, сутність якого полягає у гармонізації освітніх стосунків, за якими особистість студента має залишатись пріоритетом, метою і завданням освітнього процесу, але взятою не ізольовано, а у різних формах взаємодії та спільності. Щодо цього доцільною, на думку А. Хараша, є трансформація самого освітнього середовища, освітнього простору, у якому створюються необхідні умови, що стимулюють міжособистісну взаємодію, кооперацію, співробітництво, співтворчість [10, с. 84].

В зв'язку з цим сучасні психолого-педагогічні дослідження проблематики як загальноосвітньої школи, так і вищої школи ставлять у центр розгляду навчальну діяльність, в якій головними чинниками є взаємодія учасників навчально-виховного процесу та їх особистісне спілкування у процесі навчання тобто колективну навчально-пізнавальну діяльність.

Проблемі колективної навчально-пізнавальної діяльності у процесі навчання присвячені дослідження вітчизняних (М. Виноградова, В. Вихрущ, А. Киричук, В. Котов, Х. Лійметс, О. Ярошенко, Н. Пожар та ін.) та зарубіжних вчених (П. Арендс, С. Каган, М. Лонг, П. Нейшн та ін.). У них напрацьовано базові теоретичні положення, що забезпечують основу аналізу особливостей колективної навчально-пізнавальної діяльності, розробку її змісту, методів і організаційних форм.

Метою статті є аналіз специфіки впровадження колективних форм організації навчання у педагогічному ВНЗ та висвітлення практичного досвіду їх застосування у викладанні гуманітарних дисциплін.

Мету управління навчально-пізнавальною діяльністю під час вивчення гуманітарних дисциплін В. Ястребова визначає як створення системної сукупності умов для інтеріоризації загальнолюдських, національних та соціальних цінностей, що транслуються в освітній процес гуманітарними дисциплінами, і формування особистісної системи та ієрархії цінностей молодшої людини [11, с. 8]. Продуктивність пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін не вичерпується засвоєнням теорій, фактів, правил, способів дій. Це – багатовимірний феномен, суттю якого є певні зміни духовної сфери суб'єкта пізнання, які набувають індивідуально-особистісного характеру, є результатом великих внутрішніх зусиль. Важливою особливістю пізнавальної діяльності студентів у процесі засвоєння гуманітарних дисциплін є специфічний продукт цієї діяльності: зміцнення та збагачення духовної сфери студента, формування його гуманістичних, загальнолюдських, національних та соціальних цінностей [1, с. 9].

Особливості навчальної діяльності студентів під час вивчення гуманітарних дисциплін зумовлюють специфіку педагогічного управління їхнім навчанням. У гуманітарній освіті, що передбачає формування соціально прийнятних цінностей та норм розвитку особистості, особливо зростає особистісна орієнтація педагогічного управління. Сучасна вітчизняна та

зарубіжна педагогіка розглядає управління пізнавальною діяльністю студентів не як надання студентам чи учням інформації, а як фасилітацію їх усвідомленого учіння.

Вирішення досі існуючого протиріччя між фронтальним / загально класним характером навчання у ВНЗ та індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу кожним студентом вітчизняна педагогіка вбачає у зміні практики навчання, яка полягатиме в активному застосуванні колективних, групових та індивідуальних форм роботи з метою створення оптимальних умов диференційованого підходу до студентів, для забезпечення ефективної організації та управління їх навчально-пізнавальною діяльністю.

Дослідження специфіки педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін висуває певні завдання у професійній підготовці майбутніх учителів .

В. Дьяченко вказує, що студент як член колективу навчальної групи є окремим структурним компонентом системи колективного життя. Вступаючи у взаємодію з іншими членами колективу, він існує водночас у двох ракурсах: з одного боку, залишаючись відносно самостійною цілісністю (індивідуальністю), а з іншого – частково втрачаючи цю самостійність, підпорядковуючись функціонуванню колективу [2, с. 268]. Відтак успіх кожного студента особисто залежить від організації роботи колективу, в якому він навчається. Водночас характер поєднання індивідуальних особливостей окремих членів колективу залежить від рівня організаційної єдності колективу як системного об'єкта.

Х. Лійметс стверджує, що фронтальна форма організації заняття, яка поки що залишається найбільш поширеною в сучасних українських ВНЗ, найчастіше створює лише видимість колективної роботи – студенти працюють поряд, але не разом. В умовах фронтальної роботи є загальна мета, але немає колективної роботи і умов її здійснення [3, с. 36].

На наше переконання, протистояти такій загальнопоширеній практиці має системний підхід до організації колективних видів роботи. Він вимагає від викладача ВНЗ спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для організації та управління таким специфічним видом фахової діяльності, якою є колективна навчально-пізнавальна діяльність.

Беручи до уваги вищезгадане, ми трактуємо колективну навчально-пізнавальну діяльність студентів як вид організації діяльності, що передбачає реалізацію їх об'єктивної необхідності у співпраці, суб'єктивної потреби у спілкуванні, а саме: усвідомлення ними спільної мети навчальної діяльності, об'єднання зусиль всіх учасників та цілеспрямований розподіл праці з метою виконання спільного навчального завдання, забезпечення умов колективної взаємодії студентів, яка передбачає особистісний взаємозв'язок, взаємовплив і взаємовідповідальність, координованість та узгодженість дій, взаєморозуміння, взаємоконтроль і взаємовигоду між членами навчального об'єднання у процесі вирішення колективного навчального завдання.

Підтримуючи думку С. Кагана, що лише приналежність до групи як об'єднання осіб в ідентичних умовах є недостатньою для здійснення продуктивної навчально-пізнавальної діяльності, яка б відзначалась високим рівнем спілкування та співпраці [14, с. 147], вважаємо, що існування групи без колективної навчально-пізнавальної діяльності є лише механічною схемою діючих поряд індивідів, чия одночасна робота в присутності один одного не створює необхідних умов для раціонального вирішення завдань у процесі взаємодії між учасниками навчального процесу.

Разом з тим за відсутності колективної навчально-пізнавальної діяльності у групі неможлива координація спільних дій на шляху до вирішення навчального завдання. Внаслідок цього група як форма чи система припиняє своє існування на етапі формування, не трансформуючись у мікроколектив, оскільки саме колективна навчально-пізнавальна діяльність спонукає до співробітництва і створює умови для забезпечення. Відтак малу навчальну групу варто трактувати як об'єднання студентів чи учнів, формування якого зумовлене об'єктивною необхідністю здійснення колективної навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень дозволяє нам визначити педагогічне управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін як певну систему психолого-педагогічних методів і засобів, втілених у багатофакторній організаторській діяльності викладача з метою активізації пізнавальної діяльності студентів під час колективної взаємодії та активного спілкування у

процесі вирішення колективних навчальних завдань, що сприяє створенню системної сукупності умов для ефективного досягнення освітньо-виховних цілей: інтеріоризації загальнолюдських, національних та соціальних цінностей, які транслуються в освітній процес гуманітарними дисциплінами.

Оскільки форма організації навчання є засобом організації навчальних занять, що визначається пріоритетними видами навчально-пізнавальної діяльності, колективні форми організації навчання є засобом організації навчального процесу, зумовленим пріоритетним видом навчально-пізнавальної діяльності, якою є колективна.

Наукові дослідження особливостей колективної навчально-пізнавальної діяльності свідчать, що в умовах колективної співпраці відбувається стирання відмінностей між студентами у процесі пізнання. Цей метод знижує або навіть унеможливує відмінності між рівнем знань та вмінь членів команди. Завдяки певному інтелектуальному фону в навчальній групі, який створюється у процесі спільної діяльності учасників, забезпечується розвиток всіх членів колективу. Використання методу колективної співпраці демонструє ефективне досягнення пізнавальних цілей навчального процесу (підвищення успішності, покращення ставлення студентів до навчання, а також поліпшення міжособистісних зв'язків між студентами).

Метою викладання дисциплін гуманітарного циклу є формування у студентів системи аксіологічних знань, оцінних понять, суджень, пізнавально-оцінних дій, усвідомлення ними загальнолюдських, національних, соціальних та особистісних цінностей. На відміну від дисциплін математичного та природничого циклу, специфікою викладання дисциплін гуманітарного циклу є єдність теоретичного та емпіричного, раціонального та чуттєвого методів (способів) пізнання, коли здійснення пізнавальної діяльності відбувається у процесі взаємного обміну як навчальною інформацією, уявленнями, думками, ідеями, так і емоціями та переживаннями [11, с. 11].

Досягнення освітніх цілей у процесі викладання дисциплін гуманітарного циклу можливе за умови забезпечення особистісного характеру процесу пізнання у міжособистісній взаємодії між викладачем і студентами та між самими студентами, що забезпечується у процесі їх співпраці, організації продуктивного педагогічного спілкування, інтеграції зусиль студентів, формування міжособистісної внутрішньої єдності студентського колективу у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Вдосконалення процесу вивчення дисциплін гуманітарного циклу вчені вбачають в організації навчального процесу, яка забезпечує активну мовленнєву діяльність студентів, спричиняє в них бажання висловлюватися, взаємодіяти із співрозмовником (слухачем, читачем), а головне – створює значні можливості для розвитку мислення і мовлення, формування їхнього світогляду, сприяє їх духовному розвитку [4, с. 39].

Наведений вище аналіз спонукає до висновку, що переваги колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін полягають у високій продуктивності діяльнісного обміну під час вирішення колективних навчальних завдань, в активному стимулюванні пізнавальної активності студентів.

Застосування колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ забезпечує злиття процесів навчально-пізнавальної діяльності студентів та спілкування, нерозривність їх навчання та діяльності, високий рівень вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення мети спілкування, широкий спектр можливих соціально нормованих типів поведінки студентів, а також партнерський спосіб освоєння фонду навчальної інформації та чітко виражену координацію і кооперацію дій у процесі вирішення колективних навчальних завдань.

Впровадження колективної навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу сприяє забезпеченню таких найважливіших елементів методичної системи навчання вказаних дисциплін, як принцип особистісного спілкування, в основі якого лежить положення про злиття процесів спілкування і навчання, нерозривність навчально-пізнавальної діяльності учнів та діяльності спілкування, та принцип активності, що передбачає високий рівень інтелектуальної, емоційної та мовленнєвої діяльності студентів у оволодінні дисциплінами гуманітарного циклу.

Переваги колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу полягають у високій продуктивності діяльнісного обміну під час вирішення колективних навчальних завдань; у активному стимулюванні пізнавальної активності студентів.

Як зазначає А. Хараш, особливістю колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності є поліфонія спілкування, яка передбачає можливість кожного учасника комунікації викладати свою позицію в багатоголосій полілогу, на відміну від монологічного спілкування, що подає думку лише однієї особи, як правило, викладача чи вчителя. Дослідник вважає, що домінуючою формою соціально-мовленнєвого спілкування учнів та педагога у процесі вирішення колективного навчального завдання є діалогічна форма мовлення, фундаментальні принципи та закономірності якої полягають у творчій взаємодії учителя та учня, а також учнів між собою [10, с. 85].

Водночас М. Шоу зазначає, що, будучи у процесі колективної навчально-пізнавальної діяльності спілкуванням рівноправних особистостей, діалогічне мовлення передбачає різні позиції його учасників, висловлення власних поглядів, а не домінування одних над іншими [15, с. 83].

Специфіка колективної навчально-пізнавальної діяльності передбачає насамперед той факт, що, на відміну від пасивного індивідуального навчання, у процесі спільної пізнавальної діяльності студенти залучаються до обміну ідеями, думками, поглядами між собою. Тому в процесі спілкування завжди спостерігається несхожість думок, уявлень, ідей щодо проблеми, яка обговорюється чи вивчається.

Одним з найважливіших завдань, які передбачає інтерактивний аспект педагогічного спілкування, є налагодження комунікативно-мовленнєвого зворотного зв'язку у спілкуванні між студентами – учасниками колективної навчально-пізнавальної діяльності. Як стверджує Р. Аренде, метою зворотного зв'язку як інформації, що містить реакцію реципієнта на поведінку комунікатора, є допомога партнеру по спілкуванню в розумінні один одного [12, с. 98]. Різницю у трактуванні проблеми науковець називає пізнавальним конфліктом, вирішення якого в процесі колективної пізнавальної діяльності полягає у колективному обговоренні точок зору кожного члена групи. Вчений зазначає, що у вирішенні пізнавального конфлікту досягнення мети є менш важливим для пізнавального розвитку студента, ніж процес подолання труднощів у процесі колективної діяльності [12, с. 134].

Позитивом вказаної діяльності є ефект цілеспрямованого впливу групи на особистість, коли, намагаючись вирішити конфлікт, кожен його учасник неодмінно приходять до вищого рівня розуміння проблеми, що призводить до поступу вперед усіх учасників вирішення проблеми. Це ще раз спонукає педагога заохочувати і стимулювати такі форми роботи, що сприяють ефективній колективній пізнавальній діяльності.

Наведемо приклад однієї з колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності, запропонованих О. Пометун [7]. Вона адаптована до наших умов і, на наше переконання, сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння.

Такою формою є робота у ротаційних (змінюваних) трійках. Організація роботи передбачає наступні кроки:

1. Викладач розробляє питання, які потребують неоднозначної відповіді, обміну ідеями, думками, поглядами.

2. Студенти об'єднуються у трійки, розміщені так, щоб кожна з них бачила трійку справа і зліва. Разом усі трійки мають утворити коло. Учасники тріад розраховуються від 1 до 3.

3. Кожній трійці задається відкрите питання (однакове для всіх). Студенти висловлюють свою думку по черзі.

4. Після короткого обговорення студенти з номером 1 залишаються на місці і є постійними членами трійки. Студенти з номером 2 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а студенти з номером 3 переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. Результатом буде повністю нова трійка.

5. За умови трьох ротацій, кожен студент має нагоду поспілкуватися із шістьма іншими, почувши їхнє ставлення до проблеми.

Застосування означеного виду роботи, апробованого нами на заняттях з практики англійської мови, ділової англійської мови та у процесі впровадження спецкурсу «Колективні

технології навчання у викладанні іноземних мов» у ТНПУ ім. В. Гнатюка, є цікавим і продуктивним.

Таким чином, застосування колективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу є ефективним засобом, що забезпечує злиття процесів навчально-пізнавальної діяльності студентів та спілкування, нерозривність навчання та діяльності, високий рівень вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення мети спілкування, широкий спектр можливих соціально-нормованих типів поведінки студентів, а також партнерський спосіб освоєння фонду навчальної інформації та чітко виражену координацію і кооперацію дій у процесі вирішення колективних навчальних завдань.

Вимагає глибшого дослідження проблема підвищення мотивації викладачів українських ВНЗ до використання вказаних форм роботи, а також подальша їх розробка у процесі викладання окремих дисциплін гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атанов Г. А. Возрождение дидактики – залог развития высшей школы / Г. А. Атанов. — Донецк : ДОУ, 2003. — 180 с.
2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович — СПб. : Питер, 2001. — 560 с.
3. Лийметс Х. Й. Групповая работа на уроке / Х. Й. Лийметс. — М. : Знание, 1975. — 88 с.
4. Машбиц Е. И. Психологические основы управления учебной деятельностью / Е. И. Машбиц. — К. : Вища школа, 1987. — 196 с.
5. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс. В 2-х кн.: Общие основы. Процесс обучения / И. П. Подласый. — М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2002. — 576 с.
6. Сметанський М. І. Педагогічна влада та її виховний потенціал / М. І. Сметанський, В. М. Галузяк // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 4. — С. 32–39.
7. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник / за ред. О. І. Пометун. — К. : А. С. К., 2004. — 192 с.
8. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. — М. : Изд-во МГУ, 1975. — 343 с.
9. Товажнянський Л. Л. Педагогіка управління / Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов. — Харків: НТУ «ХП», 2003. — 408 с.
10. Хараш А. У. Об одном подходе к пониманию психологических механизмов и динамики группового обучения педагогическому общению / А. У. Хараш // Вопросы психологии. — 1977. — № 4. — С. 81–89.
11. Ястребова В. Я. Управління пізнавальною діяльністю учнів старших класів загальноосвітніх шкіл (за матеріалами вивчення гуманітарних дисциплін) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Запоріжжя, 1998. — 23 с.
12. Arends R. Learning to teach / R. Arends. — New York : Mc Graw-Hill Inc, 1991. — 395 p.
13. Johnson D. W. Joining Together: Group theory and group skills / D. W. Johnson, E. P. Johnson. — Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall, 1987. — 257 p.
14. Kagan S. Cooperative Learning Resources for Teachers / S. Kagan. — Riverside, CA: Spencer Kagan University of California, 1999. — 298 p.
15. Shaw M. E. Group Dynamics / M. E. Shaw. — New York: McGraw-Hill, 1981. — 390 p.